

TIJORAT BANKLARIDA ICHKI AUDITNI SAMARALI TASHKIL ETISH

Ermatov Jonibek Shukurlayevich

Bank moliya akademiyasi

BHAN 23-25 guruh tinglovchisi

Annotatsiya: *Ushbu maqola tijorat banklarida ichki auditning ahamiyatini va uning moliyaviy barqarorlikni ta'minlashdagi rolini tahlil qiladi. Ichki audit jarayoni moliyaviy hisobotlarning to'g'riligini, ichki nazorat tizimlarining samaradorligini va risklarni boshqarishni nazorat qilish orqali bankning umumiy faoliyatini yaxshilashga xizmat qiladi. Auditorlar, shuningdek, bank siyosatlari va protseduralarini baholash, muammolarni aniqlash va tavsiyalar berish orqali xizmat ko'rsatish sifatini oshirishga yordam beradi. Maqola ichki auditning tijorat banklarining muvaffaqiyatidagi muhim omil ekanligini ta'kidlaydi.*

Kalit so'zlar: *tijorat banklarida ichki audit, auditorlik xizmati, faoliyat samaradorligi.*

Аннотация: *В данной статье анализируется значение внутреннего аудита в коммерческих банках и его роль в обеспечении финансовой устойчивости. Процесс внутреннего аудита служит для улучшения общей деятельности банка за счет контроля правильности финансовой отчетности, эффективности систем внутреннего контроля и управления рисками. Аудиторы также помогают повысить качество обслуживания, оценивая банковские политики и процедуры, выявляя проблемы и давая рекомендации. В статье подчеркивается, что внутренний аудит является важным фактором успеха коммерческих банков.*

Ключевые слова: *внутренний аудит в коммерческих банках, аудиторская служба, эффективность деятельности.*

Annotation: *This article analyzes the importance of internal audit in commercial banks and its role in ensuring financial stability. The internal audit process is used to improve the overall performance of the bank by monitoring the correctness of financial statements, the effectiveness of internal control and risk management systems. Auditors also help to improve the quality of service by evaluating banking policies and procedures, identifying problems and making recommendations. The article emphasizes that internal audit is an important factor in the success of commercial banks.*

Keywords: *internal audit in commercial banks, audit service, performance.*

KIRISH

Tijorat banklarida ichki auditning roli bugungi global moliyaviy muhitda har zamankidan ham muhim ahamiyatga ega bo'lib bormoqda. 2023-yilda tijorat banklari global iqtisodiyotning 80% dan ortig'ini tashkil etishi va 1,2 trillion dollar moliyaviy daromad olishlari kutilmoqda. Shu sababli, banklar ichki audit mexanizmlarini kuchaytirish orqali risklarni boshqarish, operatsion samaradorlikni oshirish va moliyaviy barqarorlikni ta'minlash zarurligini anglab yetmoqda.

Statistik ma'lumotlar shuni ko'rsatadiki, 2022-yilda banklar ichki auditga ajratgan resurslar 15% ga oshdi, bu esa audit faoliyatining samaradorligini oshirishda muhim omil bo'ldi. Banklar, shuningdek, moliyaviy firibgarlik va muomala risklariga qarshi kurashishda ichki auditning rolini

sezilarli darajada oshirishga intilmoqda. 2021-yilda o'tkazilgan tadqiqotlar natijalari shuni ko'rsatdiki, ichki audit yordamida aniqlangan firibgarlik holatlari 30% ga kamaydi.

Kelajakda, ichki auditning strategik roli yanada kuchayishi kutilmoqda. 2025-yilga kelib, banklarning 75% dan ortig'i ichki audit bo'limlarida zamonaviy texnologiyalarni, jumladan, sun'iy intellekt va katta ma'lumotlar tahlilini qo'llashni rejalashtirmoqda. Bu holat ichki audit jarayonlarining yanada samarali va tezkor bo'lishiga olib kelishi mumkin. Shu bilan birga, ichki auditning global standartlariga mos kelishi banklar uchun nafaqat iqtisodiy, balki reputatsion jihatdan ham muhim ahamiyatga ega bo'ladi.

Shunday qilib, tijorat banklarida ichki auditni samarali tashkil etish, nafaqat moliyaviy barqarorlikni ta'minlash, balki umumiy iqtisodiy o'sishni qo'llab-quvvatlashga ham xizmat qiladi.

Jahon amaliyotida ichki audit, ichki nazorat bilan bir qatorda, banklar faoliyatini tashkil etishning ajralmas elementiga aylanadi. Rivojlangan G'arb mamlakatlarida ichki audit doimiy ravishda takomillashib bormoqda va uning funktsiyalari uzoq vaqtdan beri hisobotlarning ishonchligi va amaldagi qonunchilikka muvofiqligini tekshirish bilan cheklangan. Zamonaviy sharoitda bu qo'llaniladigan xatarlarni boshqarish protseduralarining ishonchligini tekshirish, bank xatarlarini baholashning metodologiyasi va mexanizmini tahlil qilish, faoliyatning turli yo'nalishlari bo'yicha boshqaruv qarorlarini qabul qilish tizimini baholash, belgilangan bank ichidagi reglamentlarga va operatsiyalarni bajarish tartib-qoidalariga rioya qilish, shuningdek ichki nazorat tizimining etarligi va samaradorligini tekshirish va baholash bo'lishi kerak[1].

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi PF-4947 sonli "O'zbekiston respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi, farmoni bank tizimining boshqarish mexanizmlarining xar bir elementini o'zaro bog'liq xolda o'rganish va tahlil etish orqali mavjud muammolarni echimini topish va ularni o'z vaqtida bartaraf etishni taqozo etadi.

Hozirgi kunda bank aktivlari tarkibida kreditlarning ulushi 80 foizga, kredit portfeli tarkibida uzoq muddatli kreditlarning ulushi 95 foizga, xorijiy valyutadagi kreditlarning ulushi 55 foizga yaqin bo'lishi kredit riskining darajasi yuqoriligidan hamda u to'g'risida ma'lumotlar tez va sifatli shakllanish zarurligidan dalolat beradi.

Tijorat banklar tomonidan kredit berish yanada kengiyib bormoqda. Ular davr taraqqiyoti bilan shahdam qadam tashlash maqsadida hamda raqobat kurashiga bardosh bera olishda o'z xizmat turlarini ko'paytirishlari va rivojlantirishlari shart. Bu o'z navbatida tijorat banklari xususiy kapitalining milliy va halqaro standartlar darajasiga yaqinlashtirish bo'yicha ilmiy hamda amaliy ahamiyatga ega bo'lgan tadqiqotlar olib borilishini taqazo etmoqda.

O'zbekiston Respublikasining "Valyutani tartibga solish to'g'risida"gi Qonuniga muvofiq tijorat banklariga ichki va xalqaro (transchegaraviy) valyuta operatsiyalarini amalga oshirishga ruxsat beriladi [2]. Milliy valyuta bilan operatsiyalar O'zbekiston Respublikasi hududida amalga oshiriladi.

Bankning ichki auditi-bu ichki nazorat tizimining etarligi va samaradorligini va bank xodimlarining o'zlariga Yuklangan vazifalarni bajarish sifatini tekshirish va baholash, shuningdek bank zararlarining oldini olish uchun bank auditorlik xizmatining mustaqil ekspert faoliyati. Ichki audit buxgalteriya hisobi tizimini, moliyaviy va tezkor ma'lumotlarni bank faoliyati masalalari bo'yicha tekshirish usuli bilan amalga oshiriladi. Shu bilan birga, kelajakda

iqtisodiy foyda keltiradigan va bank kapitalining oshishiga olib keladigan bank aktivlari (resurslari) tekshiriladi.

Bankda mavjud bo'lgan ichki nazorat tizimining samaradorligini tekshirish, ichki audit, auditning muayyan uslubiy usullari va protseduralaridan foydalangan holda, ichki va tashqi me'yoriy hujjatlarga rioya etilishini, bank aktivlari, uning mijozlari xavfsizligini, bank resurslaridan maqbul foydalanishni, xatarlarni boshqarishni, bank rahbariyatining buyruqlarining aniq bajarilishini ta'minlaydi. bankning strategik va joriy rejalarida ko'zda tutilgan maqsadga erishish. Shu bilan birga, manfaatlar to'qnashuvi tekshiriladi, ya'ni. bank manfaatlariga mos kelmaydigan yoki muayyan mansabdor shaxslar tomonidan o'z vazifalarini vijdonan bajarishga xalaqit beradigan har qanday munosabatlar [2].

Ichki auditni yaratish har bir bankning vazifasidir. Bankning tijorat manfaatlari bankning barqaror ishlashini ta'minlash, muassislar, aksiyadorlar, mijozlar manfaatlariga rioya qilish uchun bank faoliyatining turli sohalaridagi ishlarning holati to'g'risida ishonchli ma'lumotlarga ega bo'lish zarurligini belgilaydi. Ichki audit kredit xatarlari, noqonuniy xatti-harakatlar va huquqbuzarliklarning oldini oladigan bunday nazorat vositalaridan har kuni foydalanishni o'z ichiga oladi. Ichki audit xizmatining asosiy vazifasi bank tavakkalchiligining barcha turlarini kamaytirish, uning rahbariyatiga ta'sir qilish orqali bank oldiga qo'yilgan maqsadlarga eng oqilona erishishga yordam berishdir[3].

Shuningdek, ichki audit xizmati oldida quyidagi vazifalar qo'yiladi:

1. bankning ichki nazorat tizimi va operatsion protseduralarning etarligini ta'minlash;
2. buxgalteriya hisobini tashkil etish va metodologiyasini rivojlantirish;
3. bank operatsiyalarini amalga oshirishdagi kamchiliklar va qoidabuzarliklarni o'z vaqtida aniqlash va bartaraf etish uchun samarali, ishonchli va to'liq boshqaruv axborot tizimini joriy etish;
4. tarkibiy bo'linmalar faoliyatidagi qoidabuzarliklar va kamchiliklarni o'z vaqtida aniqlash, ularni bartaraf etish bo'yicha maqbul echimlarni ishlab chiqish va bank faoliyati jarayonida ushbu kamchiliklarning sabablarini bartaraf etish;
5. bank faoliyati xatarlarini samarali boshqarish bo'yicha talablarni bajarish bo'yicha tavsiyalarni tekshirish va berish;
6. tashqi auditorlar, nazorat qiluvchi organlar va prudensial nazorat organlari bilan o'zaro hamkorlikni o'rnatish va qo'llab-quvvatlash;
7. Bank Kengashiga bajarilgan ishlar natijalari to'g'risida xulosalar va mavjud ichki nazorat tizimini takomillashtirish bo'yicha tavsiyalar berish.

Ichki auditning maqsadi boshqaruv organlariga ham banklar, ham barcha tarkibiy bo'linmalar faoliyati ustidan samarali nazoratni amalga oshirishda yordam berish, moliyaviy, boshqaruv va soliq hisobini yuritish uchun amaldagi Qonunchilik talablariga rioya etilishini ta'minlashdir[4].

Bugungi kunda ushbu tarkibiy bo'linmalarining faoliyatini samarali deb baholash mumkin emas. Ushbu vaziyatni keltirib chiqargan bir qator sabablar mavjud. Keling, asosiy omillarga to'xtalamiz.

Avvalo, ichki nazorat tizimining funktsiyalari va ichki audit funktsiyalarini farqlash kerak. Ichki nazoratning beshta asosiy maqsadi mavjud:

- Ma'lumotlarning ishonchliligi va to'liqligi.

- Siyosat, rejalar, protseduralar, qonunchilikka muvofiqligi.
- Aktivlarning xavfsizligini ta'minlash.
- Resurslardan iqtisodiy va samarali foydalanish.
- Kompaniya bo'linmalari tomonidan belgilangan maqsadlarga erishish va vazifalar.

20-asrning oxiriga kelib ichki nazorat rivojlanib, o'z doirasini kengaytirib, xatarlarni boshqarish vositasiga aylandi, bu erda uning funktsiyalari xatarlarni boshqarish-xatarlarni boshqarish funktsiyasi bilan chambarchas bog'liq.

Shunday qilib, ichki nazorat - bu qabul qilingan boshqaruv qarorlarining asosligi va samaradorligini baholash, og'ishlar va noqulay vaziyatlarni aniqlash, boshqaruv qarorlarini qabul qilish uchun rahbariyatni o'z vaqtida xabardor qilish, faoliyat xavfini bartaraf etish, kamaytirish, boshqarish uchun korxonada faoliyatini doimiy ravishda kuzatib borish va tekshirish tizimi.

XULOSA

Xulosa qilib, tahlillardan taklif qilib aytishimiz mumkin, tijorat banklari aktivlari tasniflashda ularning risk darajasi, iqtisodiy sharoitlar va sektor xususiyatlari, aktivning qaysi yo'nalishga joylashtirilganligi, likvidligi va boshqa jihatlarni hisobga olishni taklif qilaman. Aktivlar bo'yicha ehtimoli zaxiralar yaratishda ularning likvidligi, taminlaganligi, risk darajasi, aktivning bozor qiymatlari inobatga olish kerak. Hisob siyosati va ichki audit siyosati xalqaro audit standartlariga muvofiq ravishda va inson omilining kamaytirish orqali ichki audit tizimini takomillashtirish mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. "Jasur va olijanob xalqimiz bilan birgalikda Erkin va farovon O'zbekiston demokratik davlatini barpo etamiz". Sh. Mirziyoyevning O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining O'zbekiston Respublikasi Prezidenti lavozimiga kirish marosimiga bag'ishlangan qo'shma majlisidagi nutqi, "Xalk sozi" gazetasi, 2016 yil 15 dekabr.

2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 1-noyabrdagi "valyutani tartibga solish to'g'risida"gi o' r q-573-sonli qonuni.

3. The Institute of Internal Auditors (2021). What is Internal Audit? Retrieved March 19, 2022, from The Institute of Internal Auditors website: <https://www.theiia.org/en/about-us/about-internal-audit/>

4. Sobirovich T.S. (2022) Reduction in the volume of transactional deposits as a factor of ensuring the financial stability of banks //The Journal of Economics, Finance and Innovation. – T. 1. –No. 2. –C. 8-15.